

Takriz

Mahmud Erol Kılıç

Çok çetin geçen bir savaş olduğu nakledilen Bedir Savaşı'ndan dönerken “*Esas şimdi daha zor bir savaşa gidiyoruz. O da nefsâniyetimizle savaş*” diyen kutlu önder Hz. Peygamber bu sözüyle bize savaş sembolizminin bâtinî (ezoterik) ve zâhirî (egzoterik) yönleri olduğunu bir kere daha hatırlatır. Yine bir sözünde “*Ben kıyâmete yakın ‘Kılıç’la gönderildim*” derken kadim kimya ilminde kılıç sembolizminin “arınma” demek olduğundan hareketle, sanki ‘İnsanın ruhunu temizlemek için gönderildim’ der gibidir. Sonra bu kutsal seyfullahı Ali’ye verir. “*Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr*” der, verirken... Yâni “*Ali gibi yiğit, Zülfikâr gibi kılıç yoktur.*” Sonra İslâm’ın bu kılıcı, zâlime karşı sallanan bir bayrak gibi Hüseyin’e geçer. Hamza’dan, Ali’den, Ebû Zer’den, Hüseyin’den geçerek gelen bu kılıcın ruhu daha sonra Cüneydler, Sülemiler, İbn Arabîler, Kübrâlar vb. gibi büyük ârifler eliyle İslâm fütüvvet neşvesi olarak sistemleştirilir.

Fetâ, başkasını tercih etmeyi düstur edinendir...

Bu yüzden her yerde baş üstünde taşınır...

Arzular güçleriyle onu sarssa bile o yine başkasını yeğler.

Çünkü Fetâ dirençlidir, tıpkı yalçın dağlar gibi...

derken ‘Yiğit İslâm Genci’ni târif eden Şeyh-i Ekber, bu sözleriyle Anadolu ahileri (Âhiyân-ı Rûm), Anadolu bacıları (Bâciyân-ı Rûm), Anadolu abdalları (Abdalân-ı Rûm) adlarıyla anılan bâtinî pehlivanlığı zâhirî pehlivanlıkla taçlandıran gençlerin fikir babası olur. Başkasını kendisine tercih etmek demek olan Mürüvvet’i, cömertçe vermek demek olan Sehâvet’i, korkmamak demek olan Şecâat’i, söylenenlere itibâr etmemek demek olan Melâmet’i ve fedâkârlık, îsar, irfan, uhuvvet gibi daha pek çok ahlâkî meziyeti kendinde toplayan, tâbir câizse bu İslâm şövalyeleri atlarına binip gittiler...

Her zaman mazlum, mağdur ve zayıfların yanında yer alan bu fetâlar, bu civanmerdler, bu alperenler, bu yiğitler bir gün dönerler mi diye intizardıyız. O kutlu erlerin yollarını gözlüyoruz.

Şunu iyi bilmeliyiz ki bu bâtinî hasletlere sahip olma öğretilmediği sürece günümüz gençliğinden böylesi nümûneler beklemek beyhûde bir bekleyiş olacaktır. İşte, şairin;

*Cânı cânâna kurban eyleyen gelsin bu meydâna
Soyup benliğin uryân olan olan gelsin bu meydâna*

sözüne uyarak bir grup günümüz Anadolu alpereni ve bacısı meydâna gelmiş ve bu fütüvvet geleneğimizi ihyâ yolunda elinizdeki bu eseri vücûda getirmişler. Ellerine, gönüllerine, kılıçlarına, yâni kalemlerine sağlık diyorum. Bu mühim kardeşlik geleneğimizin devamı niyâzıyla...

Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Fütüvvet

Yavuz Selim Uzgur

*Bismillahirrahmanirrahim
Saadet burcunun miiftahı sensin Yâ Resûlallah
Kamu dertlilerin dermânı sensin Yâ Resûlallah
Dahi hem âlem-i âmâda iken cümle esmâlar
Zuhûru âlem-i âyânı sensin Yâ Resûlallah
Çün doğdun Mekke'de kıldın Medine şehrine hicret
Hüviyet bâbının sultânı sensin Yâ Resûlallah*

İstanbulumuzun mânevî sultanı Ebû Eyyub El-Ensârî Hazretleri'nin ve cümle fütüvvet sahibi azîzan hazerâtının ve cümle şehitlerimizin mukaddes ruhları şâd olsun.

Fütüvvet kelimesinin telâffuzu kolay; kulağa hoş geliyor ve gönül bu kelimeyi seviyor. Çünkü Allah (c.c.) bu kelimeyi sevmiş, sevdiği için de dostlarını bu kelime ile sıfatlandırmıştır. Fütüvvet gençlik, yiğitlik, cömertlik, mertlik anlamlarına gelir. Zamanla değişik anlamlar kazanmış bir tasavvuf terimidir. Fütüvvet, dîgergamlık, insanların hak ve hürriyetlerini kendi hak ve hürriyetinden öncelemek, yardım etmek, başkalarının sıkıntılarını üstlenmek gibi anlamlara da gelmektedir.

Ebu'l Hasan Harakânî Hazretleri'nden feyz almış, onun sohbetini dinlemiş olan İslâm mütefekkeri el-Bîrûnî fütüvveti ve mürüvveti şöyle tarif ediyor: *Mürüvvet, adamlık, cömertlik, güzel ahlâk, kişinin kendisi, eşi, dostu ve durumuyla alâkalıdır. Mürüvvet sahibi, kendisinden ve kazandığından sorumludur ama insan, başkalarının sıkıntılarını üstlenerek, dertleriyle dertlenerek onları rahat ettirmek için Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetleri kendisine helâl, başkalarına haram olduğunu düşünmeden, onların sıkıntılarını üstlenirse, kendi aklı, gönlü, ilmi, irfanı, anlayışı, kabiliyeti ve Allah'a olan muhabbetiyle şanlı bir delikanlı ve fütüvvet sahibi olmuş olur.* El-Bîrûnî burada "Şanlı bir delikanlı" ile

Kur'an'da geçen fetâ kelimesini bize tarif ediyor. Fütüvvet de bu fetâ kökünden türemiştir. Fetâ (genç) kavramının geçtiği Enbiyâ Sûresi'nin 60. âyeti şöyledir: *“Putları diline dolayan, İbrahim dedikleri bir yiğit işittik.”* Güçlü, akıllı, Allah'ın (c.c) kendi zâtı ve mahlûkatı için seçtiği bir şahsiyeti temsil eder. “Fityetün” (gençler) kavramının geçtiği Kehf Sûresi 13. âyetin meâli şöyledir: *“Gerçekten onlar rablerine iman etmiş yiğitlerdir. Biz de onların hidâyetlerini artırdık.”* Nefsin beşerî sıfatlarından kurtularak temizlenmiş ve tüm mâsivâ alâkasından kesilerek safâ-yı hâl makamına çıkmış kimselerin vasfını beyan eder. İmandan sonra hidâyetin artması halidir.

Arapçada fütüvvet, Farsçada civanmerd, Türkçede yiğit olarak kullanılmaktadır. Allah için cihat eden, gaza yapan, fetihler açan, inançları koruyup yaşayanları, zulme ve haksızlığa karşı duranları, nefsiyle mücadele ve mücadele ederek nefsin terbiye edenleri, ilim yolunda çalışanları, Hak için cihat edenleri, iyilik yapıp ve iyilikleri daima artıran ve yücelten kimseleri Cenâb-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de fetâ diye sıfatlandırıyor. Efendimiz Hazretleri'nin (s.a.v.) hadislerine, Kur'an-ı Kerim'in âyetlerine, mânâ ehlinin atfetmiş olduğu vasıflandırmalara baktığımız zaman fetânın anlamı ortaya çıkmış oluyor. Özellikle mânâ ehli diyorum, çünkü bu Hz. Mevlânâ Efendimizin kullanmış olduğu bir anlatımdır. O yüce veli şöyle demiştir: *“Mânâ ehliyle düş kalk ki, hem atâ ve ihsan elde edesin, hem de “fetâ” (yiğit, cömert) olasın .”* Kimdir fetâ? Fetâ, ideal insandır; Allah'ın (c.c.), Resûlünün (s.a.v.) ve Kur'an'ın istemiş olduğu bir insandır. İnsan deyip geçmeyelim! İnsan varlığın hülâsasıdır. Tecellinin kemal derecesinde zuhur yeridir. İnsanın gönlü, varlığın merkezidir. Her bir iş bu merkezden cereyan eder, insanı kâmilin gönlünden çıkıp gelir. Yine Hz. Mevlânâ Efendimiz der ki: *“Agâh ol, bir gönüldeştten gönül gıdâsını al, onunla gönlünü gıdâlandır. Yürü, ikbâli bir ikbal sahibinden öğren.”* İnsanlık haysiyet ve şerefini elde etmek, kazanmak ve insanı kâmil olmak da gönülden geçer. İnsanın gönlü azizdir ve mukaddestir.

Harakânî Hazretleri'nin has talebelerinden Abdullah Ensârî şöyle diyor: *“Suyun üstünde gidersen, çer çöp olursun. Havada uçarsan bir sinek olursun. Gönül kazan ki insan olasın.”* Bir kişinin gönlünü kazan ve o gönle gir, o gönlün kudsiyetine var ki, sen insan-ı kâmil olasın. Harakânî Hazretleri'nin bu konuda etkili yüzlerce sözleri vardır. Harakânî Hazretleri'nden daha çok misal veriyorum çünkü sufiyye taifesinin önderlerindedir. Hz. Mevlânâ, Muhyiddin Arabî, Şems-i Tebrîzî, Yunus Emre, Abdülkâdir Geylânî, Şâh-ı Nakşibendî gibi büyük zatlar hep onun fütüvvetinden bahsetmişlerdir. Harakânî Hazretleri şöyle diyor: *“Eğer insana hizmet etmek, insanı sevmek, insana âşık olmak istiyorsan,*

bütün ihtilâflardan kurtulman lâzımdır. Hatta din ihtilâfından dahi kurtulman gerekir.”

Yeryüzünden birçok kavim ve insan toplulukları gelip geçtiler, medeniyetler kurdular. Bunlar varlığın merkezini teşkil ediyorlardı. Söz sahibi oldular ama bugün yoklar. Hint medeniyeti, Çin medeniyeti ve daha nice medeniyetler... İnsanlık haysiyet ve şerefini ayaklar altına aldıkları, insana değer vermeyip ayırım yaptıkları için hepsi yıkıldılar. Varlığın merkezinde değiller; varlığın merkezinde olmak için insanın gönlüne saygı duymak ve insanın gönlüne nazar atfetmemiz gerekiyor.

Sahâbe-i kirâma, tâbiine, ilk devir sûfilerine, sonra gelen sûfilere, âlimlere, takvâ ehline baktığımızda, hepsi kendi mânâ denizinden almış oldukları feyiz, ilim ve muhabbete göre fütüvvet ahlâkiyla insanlığı birliğe, tevhide, sevgiye ve Hak yoluna davet etmişlerdir.

Bir gün sûfi ve dervişleriyle sohbet eden Ebu'l Hasan Harakânî Efendimiz Hazretleri'ne sordular ki: *“Ya Seyyidi! Fetâ ve civanmerd kimdir, fütüvvet nedir?”* Buyurdular ki: *“Cennete giden Resûl (s.a.v.) burada çok sayıda halkı görünce, ‘İlâhî, bunlar neyle geldiler?’ der. Cevâben O'na denilir ki: ‘Rahmet sâyesinde; çünkü Allah'ın rahmetine dâhil olan herkes buraya girer. Civanmerdler (fetâlar) Allah'a dâhil olduklarından Allah onları öyle bir yola yöneltir ki, o yolda halk yoktur. Fütüvvet ehli cennete giden yolda değil, Allah'a giden yoldadırlar.’* Sonra bunu biraz daha açarak dedi ki: *‘Yol ikidir. Birisi kuldân Allah'a giden yol, diğeri Allah'tan kula gelen yol. Kuldân Allah'a giden yol dalâlet üstüne dalâlettir. Allah'tan kula gelen yol ise hidâyet üstüne hidâyettir.”* İşte insanın gönlüne, ruhuna Allah'tan bir yol açılır. Buna gizli yol (sır) diyorlar. Sen kalbinle irtibat kurarak Rabbinle konuşuyorsun ve Hz. Allah'tan ilim alıyorsun.

Fütüvvet sultanı Peygamber (s.a.v.) Efendimiz, diğer peygamberler, ashâb-ı kirâm hazerâtı, tâbiin ve kıyamet saatine kadar nisbet-i âlileri devam edecek gönül ehilleri, dostları, pirlerimiz, sultanlarımız hep bu fütüvvet yolunda yürüyerek Allah'a vâsıl oldular. Allah'tan aldıkları fütüvvet ilmini tüm dünyaya ve gönüllere ulaştırdılar. Kurumsallaşan fütüvvet geleneği için risâle yazar Ebu Abdî'r-Rahman Muhammed İbn el-Hüseyin es-Sülemî şöyle diyor kitabında: *“Allah'a hamdolsun ki fütüvvet yolunu açık bir yol kıldı. Her türlü kötülüklerden, kusurlardan temizleyerek mertebelerin en yücesine ulaştırdı. Gönderilmiş peygamberleri ve kendisine yaklaşmış tüm seçkin kullar bu yolda yürüdüler ve Allah'a vâsıl oldular ve bu yolu Allah o kullarına sevdirdi. İsmi doğruluk defterine kaydolan, yazılan ve kendisine Hak yolu açılan herkes onun gereklerini yerine getirerek onun mertebelerinde oturmaya devam ettiler.”*

Mevlânâ Efendimizin yukarıda arz etmiş olduğumuz *“Mânâ ehlîyle otur kalk ki hem atâ ve ihsâna ulaşasın hem de fetâ olasın.”* kelâm-ı kudsiyesi bir şifredir. “Fetâ olasın” sözü bir anahtardır. Seni atâ ve ihsâna ulaştırarak gönül sahibi, nasıl kendisinden önceki zâtın gönlünden Hakk ilmini alarak senin gönlüne ulaştırarak fetâ olmuşsa, sen de bu ihsânı, ilmi, iyiliği, Allah’tan gelen mukaddes feyz-i ilâhîyi, bereketi bir gönüle ulaştırırsan, sen de fetâ olursun. Yoksa atâ ve ihsan sahibi olmuş olursun. Muhyiddin Arabî Hazretleri diyor ki: *“Ben Beytullah’ın kenarında otuyordum. Genç bir delikanlı gördüm, ismi fetâ idi. Bu genç adam, hem konuşan hem konuşmıyordu. Hem ölü hem canlı idi. Mekân ve zamanın ötesinden bakıyordu, konuşuyordu. İlmi bu fetâdan (gençten) aldım.”* Allah’ın ilmini gönlünde taşıyan kişi fetâdır. İyilik yapmak, yemek yedirmek, elbise giydirmek, sıkıntıları gidermek çok güzel iyiliklerdir. Ama Allah’tan ilim alıp da bir gönüle ulaştırmak, fetâların sıfatıdır.

Fütüvvet yolunda birçok fetihler vardır. En büyük fetih ise gönüllerin fethidir. Hudeybiye’de bir anlaşma oldu. Birkaç maddelik bir antlaşma, sahâbe-i kirâm içerisinde bir infial oldu. Çünkü Müslümanlar için ağır şartlar oluşturuyordu. Resûlullah Efendimiz Mekke’yi fethetmeden önce, bu antlaşma ile Mekkelilerin gönüllerini fethetmişlerdir.

Harakânî Hazretleri şöyle dedi: *“Âlim sabah kalkar, ilmini arttırmak için çabalar; zâhid de zühdünü arttırma peşine düşer. Ebu’l-Hasan da bir kardeşin gönlünü mutlu etme derdindedir.”*

Yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerim’de Cenâb-ı Allah Benî İsrail peygamberlerine fetâ diye isim sıfat veriyor. Hz. İbrahim Aleyhisselâm’a, Hızır Aleyhisselâm’la görüşmek için giden Hz. Musa’nın arkadaşına fetâ diyor, Yusuf Aleyhisselâm’a fetâ diyor, ashâb-ı kehfê fetâ diyor. Bunları çoğaltabiliriz. Hz. Âdem’den (a.s.) Peygamber (s.a.v.) Efendimize kadar gelen fütüvvet yolu, sultân-ı enbiyâda kemal noktasına ulaşmıştır. Yüce Allah (azze ve celle) Kur’ân-ı Mecid’de meâlen *“Bugün size dininizi ikmal ettim; üzerinize olan nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’i seçtim”* buyuruyor. Peygamber Efendimiz Efendimiz de (s.a.v.) *“Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim”* buyurur. İMAN, İSLÂM, İHSAN, İHLAS ve İKAN’dan cereyan eden mânevî bütün faziletler, güzel ahlâk ve tecelliler hepsi akar gelir, Peygamber Efendimiz Sallâllahu Aleyhi Vesellem’in kulluk sıfatı içerisinde mahviyete, zirveye ulaşır.

Şeyh Ebu Abdillah Sülemî (k.s.) diyor ki: Efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki, ‘Beni görüp de iman edene ve beni gören kimseyi görüp de bana iman eden kimseye müjde olsun.’ Sözü’nün anlamı şudur: Müjde o kimseye ki benim nazarımın bereketi kendisine tesir edip iz bırakmıştır ve

beni görüp de nazar ve müşahedemin tesir ettiği ashâbımı görene de müjde olsun. Böylece tesirler bir nehir gibi kalp den kalbe akmakta ve dünyanın sonuna kadar devam etmektedir. Çünkü hâlin isnâdı, ahkâmın isnâdı gibidir.

Bir gün Harakânî Efendimiz fütüvvehânedede oturmuş fetâ ve civanmerdleriyle sohbet ederlerken, bir adam geldi, içeriye girdi. *“Ya Seyyidi bir sorum var” dedi. “Cenâb-ı Rabbül âlemin Kur’ân-ı Kerim’de ‘fe evhâ ilâ abdihî mâ evhâ’ (sada kallâhul azim) (Kuluna vahyettiğini vahyetti). Bu âyetin anlamı nedir? Allah kulu Muhammed’e (s.a.v.) neyi vahyetti, neyi anlattı, ne söyledi?” Harakânî Efendimiz buyurdular ki: “Allah’ın Muhammed’e ne söylediğini anlatabilmem için kalbi olmayan birisi lâzım. Veya o anda kalbinden ve dilinden olup yere yığılması gerekir. Şu kadarını söyleyeyim. Allah buyurdu ki: “Ya Muhammed (s.a.v.), en büyük ben olduğum için sana beni tanı dedim. En büyük sen olduğun için halkı bana dâvet et dedim. Senin anlayacağın mânâ budur, dedi.*

Yine Harakânî Efendimiz buyuruyor: *Âlimler “Biz Peygamber’in mirasçılarıyız” diyor, oysa Resûl’ün mirasçıları biziz. Çünkü Resûl’de mevcut olan şeylerin bazıları bizde de var. Resûl fakrı seçmişti. Biz de fakrı tercih ettik. O cömertti, güzel bir ahlâkı vardı, hainlik bilmezdi, basiretliydi, halkın rehberiydi, tamahkâr değildi, hayrı ve şerri Allah’tan görürdü. Tabiatında kandırma diye bir şey bulunmazdı. Vakte esir değildi, halkın korktuğu şeyden korkmaz, halkın güvendiği şeye güvenmezdi ve hiç de gururlanmazdı. İşte bütün bunlar civanmerdlerin sıfatıdır. Resûl (s.a.v.) ucu bucağı olmayan bir ummandı. Eğer ondan bir damla ortaya çıksa bütün âlem ve mahlûkat, içinde boğulurdu. İçinde bulunduğumuz kafilenin başı Hak, sonu Mustafa’dır, arkasında da sahâbe var. Bu kervanda bulunan ve ruhları birbiriyle kaynaşan kimselere ne mutlu! Ama Ebû Hasan ruhunu hiçbir mahlûk bağlamamıştır.*

Bir Kavram ve Teşkilât Olarak Fütüvvet

Ali Bolat

KAVRAM OLARAK FÜTÜVVET

Fütüvvet, sözlükte genç, yiğit, civanmerd, delikanlı, cömert vb. anlamlara gelen “fetâ”dan türetilmiş bir kelime olup,¹ tasavvuf hareketi içerisinde, literal anlamlarını da mündemiç olmakla birlikte daha ziyâde îsar ağırlıklı bir kavram olarak kullanılmıştır.² Bu kavram Kur’an’da yer almamakla beraber, “fetâ, fitye ve fityân” şeklinde “genç” anlamında zikredilmekte³ ve doğrudan birtakım fazilet vasıflarıyla belirginleşen kişilere işaret etmeyip sözlük anlamıyla kullanılmaktadır.⁴ Nitekim İbn Kayyım (v. 481/1088) da “fetâ” isminin, övgü veyâ yergi içermediğini, Kur’an ve selevîn dilinde, düşünüldüğü tarzda kullanılmamasının sebebinin de bu olduğunu ve fetânın terimleşmesinin sonraları gerçekleştiğini ifade etmiştir.⁵ Bununla birlikte put kıran veyâ gördükleri baskıya rağmen inançlarını koruyan ve bu uğurda ülkelerini terkeden kişilerden “fetâ” diye söz edilmesi bu nitelimeye bir çekicilik kazandırmış,⁶ bundan dolayı sûfiler, bu kelimeyi bir tasavvuf terimi hâline getirmekte bir tereddüt göstermemişlerdir.⁷

- 1 İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sıhah Tâcu'l-Luğa ve Sıhah'ul-Arabiyye*, Beyrut, 1979, VI, 2451-2452; Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed el-Ensârî İbn Manzur, *Lisânu'l-Arabi'l-Muhît*, Beyrut, ts., II, 1050.
- 2 Bk. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1995, s. 189; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, 2000, s. 271.
- 3 Nisâ, 4/25; Yusuf, 12/30, 36; Kehf, 18/10, 13, 60, 62; Enbiyâ, 21/60.
- 4 Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, *DİA*, XIII, 261; Franz Taeschner, “İslâm Ortaçağında Futuvva”, trc. Fikret Işıltan, *İÜİFM*, c. XV, sayı: 1-4, 1953-1954, s. 5.
- 5 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricü's-Sâlikin: Kur'ani Tasavvufun Esasları*, trc. Ali Ataç ve diğerleri, İstanbul: İnsan Yayınları, 1990, II, 281.
- 6 Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kâhire, 1372, IV, 134.
- 7 Ocak, “Fütüvvet”, *DİA*, XIII, 260.

İslâm öncesinde Arap toplumunda kullanılmaya başlandığı bilinen fetâ kavramının ne zaman ortaya çıktığı hususunda kesin bir kanaate varılmamakla birlikte, bu kavram üzerinde çalışma yapan hemen bütün araştırmacılar, kavramın ortaya çıkışından itibaren bazı merhaleler geçirdiğini ve zaman içerisinde içerik değiştirdiğini kabul ederler.⁸ Bu bakımdan fütüvvetin geçirdiği merhalelerin tâkibi oldukça güç olmakla birlikte, bir o kadar da önemli bir husustur.⁹ Bu sürecin anlamlandırılması sadedinde, fütüvvetin teşkilâtlanması ve ortadan kalkmasına kadar gelen sınıflandırmalar yapıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırmalardan bir tanesi şu şekildedir:

a. Câhiliyye fetâsıyla bağlantılı bir şekilde İslâm'ın ilk yüzyılında belirlemeye başlayan “sosyal bir kavram olarak fütüvvet”,

b. III./IX. yüzyılda sosyal bir yapılanma hâlinde gençler arası ictimâî, iktisâdî ve siyâsî bir kurumlaşmaya dönüşen, Abbâsîler'in son döneminde (575-622/1179-1225) de resmî bir devlet kurumu haline getirilen “teşkilât olarak fütüvvet”,

c. Yine aynı yüzyılda, artık ferdî yaşayış biçiminden sıyrılıp kurumsallaşmaya başlayan tasavvuf hareketine paralel olarak sûfilikle iç içe geçen “tasavvufî fütüvvet”,

d. Son aşama olarak da esnaf tabakasıyla bütünleşerek yine bir sûfî kurum hüviyetini geniş ölçüde koruyan, meslekî teşekkül niteliğindeki “Ahîlik fütüvveti”.¹⁰

İslâm öncesi Arap toplumunda fetâ, kabîle şerefini koruma gâyesi güden, şecâat, iffet, cömertlik ve diğergâmlık gibi başlıca üstün vasıfları bir arada mütâlâa eden eski asâlet ve fazilet telakkisini temsil etmektedir. Ancak bu toplumda mevcut bir kurumsallaşmayı değil, münferit bir kişiliği yansıtmaktaydı. Bu devre için en azından dînî bir nazariyeden kaynaklanmayan ve büyük ölçüde menfaat birlikteliğine dayanan küçük dayanışma gruplaşmalarından bahsetmek de mümkündür.¹¹ İslâm öncesi devrede

8 Sezai Küçük, “Abdullah Ensârî el-Herevî'nin Tasavvufî Fütüvvet Risâlesi: ‘Kitâbu'l-Fütüvvet’”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, 2000, s. 137.

9 Fütüvvetin kökenine dâir görüşler için bk. Taeschner, “İslâm Ortaçağında Futuvva”, s. 12; Ebu'l-Alâ Afîfî, *Tasavvuf: İslâm'da Manevî Hayat*, trc. Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, s. 86; Ocak, “Fütüvvet”, *DİA*, XIII, 262.

10 Ocak, “Fütüvvet”, *DİA*, XIII, 261. Farklı bir tasnif için bk. Ahmed Emin, “el-Fütüvve fi'l-İslâm”, *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb*, Kâhire, V, sayı: 1, 1942, s. 11; Ali Sami en-Neşşâr, *Neşet-'l-Fikri'l-Felsefî fi'l-İslâm*, Mısır, 1969, III, 564.

11 Claude Cahen, “Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Şiilik Problemi”, trc. Sabri Hizmetli, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, V, 1982, s. 310.

fütüvvet kelimesine rastlanmamış olması, o dönemde Arap toplumunda ciddi anlamda bir kurumsallaşmanın bulunmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, fütüvvet kurumunun Câhiliyye dönemindeki fetâ kavramıyla anlam olarak bağlantısının dışında organik bir bağlantıdan bahsetmek imkânsızdır. Bu nedenle İslâm öncesi Arap toplumunda daha sonra teşekkül eden fütüvvet teşkilâtının izlerini aramak beyhüdedir.¹²

İslâm'ın ilk yıllarında Hz. Ali'nin şahsında toplamış olduğu ahlâkî vasıflarla bize aktarılan “fetâ”, Emevîler dönemine kadar İslâmî bir kisve içerisinde, eski Arap toplumundan aldığı yüksek ahlâkî özelliklerini sürdürmüş, Abbâsîler döneminde ise teşkilât hâline dönüşerek varlığını devam ettirmiştir. Bu arada H. II. asrın başlarından itibaren fetâ kavramının kullanımında birçok değişikliğin yaşandığı görülmektedir. Fetâ, yüksek ahlâkî özellikleri taşıyan kimselere sıfat olmakla beraber, kelimenin Kûfe, Musul, Şam, Türkistan, Rey, Hıms ve Mısır'da¹³ daha çok içki kullanan, müzik eşliğinde eğlenen ve aralarında bir şekilde bağlılık duygusu bulunan gruplara ad olarak verildiği de olmuştur. Genç ve bekâr erkeklerden oluşan bu toplulukların gâyesi, biraraya gelip zevk ve sefânın her çeşidiyle eğlenmek olup bu tezâhürüyle “fetâ” kavramı, sözü edilen grupların şahsında yüksek ahlâkî değerleri içeren anlamından uzaktır. Bu mânâdaki fütüvvet grubu mensuplarına kaynaklarda “ayyâr”, “rind”, şâtır”, “ahdâs” gibi isimler verilmiştir.¹⁴ Bu dönemde ortaya çıkan fityân teşkilâtı, Arap fetâsının özelliklerini taşımamakla beraber, özellikle erkeklerin, kafa dengi olan kimselerle biraraya gelme isteklerinden doğan, kendi aralarında oluşturdukları bir nizam çerçevesinde hareket eden, giydikleri özel kıyâfetlerle tanınan kimselerden oluşmakta idi. Sözü edilen bu gruplara ek olarak, bir de Horasan ve Mâverâünnehir'de rastlanılan, siyâsî veyâ dînî-siyâsî amaçlarla ortaya çıkan mücâdeleci bir fetâ grubu vardı ki, bunlar sınırlarda sadece Allah yolunda cihad ile meşgul olurlardı. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki bu grupların fütüvvet anlayışı, zamanla sûfîler elinde sûfî-fütüvveti şekline dönüşmüştür.¹⁵

Fütüvvet kavramının iffetli, cesur ve cömert gibi vazgeçilmez niteliklerini toplayan, fakat merkezî iktidârın zayıfladığı zamanlarda toplum

12 Ocak, “Fütüvvet”, *DİA*, XIII, 261; Taeschner, “İslâm Ortaçağında Futuvva”, s. 11.

13 Abdülhüseyn Zerrînkob, “Ehl-i Melâmet ve Râh-i Kalender”, *Mecelle-i Dânişge-de-i Edebiyyât ve Ulûm-u İnsânî*, Tahran, yıl: 22, sayı: 1, 1354, s. 73.

14 Ebü'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Beyrut, ts., s. 228; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-Zamân fi Târihi'l-A'yân*, haz. Ali Sevim, Ankara, 1968, s. 37, 43; Franz Taeschner, “İslâm'da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri”, trc. Semahat Yüksel, *Belleten*, c. XXXVI, sayı: 142, 1972, s. 225.

15 Taeschner, “İslâm Ortaçağında Futuvva”, s. 8-9; Es'ad el-Hatîb, *Sûfîler ve Aksiyon*, trc. Halil İbrahim Kaçar ve Diğerleri, İstanbul: İnsan Yayınları, 1999, s. 53-54.